

ڈاکٹر فوزیہ حنیف

اسٹنٹ پروفیسر پنجابی

گورنمنٹ کالج برائے خواتین، نوشہرہ ورکان

سچل سرمست: سندھی، پنجابی تے اردو کلام دا ویروا

(Sachal Sarmast: Review of Sindhi, Punjabi & Urdu Verse)

Abstract:

Sachal Sarmast is a multi-dimensional poet of Sindhi, Punjabi and Urdu language. His verse promotes love, peace and tolerance as he believes in equality of mankind, optimism, hope and mutual respect. Philosophy of Wahdat-ul-Wujood (the Unity of Existence), love for humanity and nature, hatred for inequality, determination to do right, self-respect, emotions of separation (Hijr) and unification (Visal) are the significant characteristics of the verse of Sachal Sarmast.

Keywords: Sachal Sarmast, Wahdat-ul-Wujood, Unity of Existence, Separation & Unification (Hijr & Visal), Sindhi, Punjabi & Urdu Poetry.

تاریخ عالم دے مطالعے توں ایہہ گل اُگھڑ کے سایمنے آؤندی اے پئی جدوں وی دُنیا دے کسے خطے وچ امن امان دی صورت حال وگڑی تاں اللہ تعالیٰ دے نیک بندیاں نے لوکائی نوں کرودھ بھلا کے اک دوجے دے نیڑے آؤن تے پیار محبت کرن دا درس دتا۔ ایہناں بزرگاں وچوں اک ناں سچل سرمست دا اے جیہناں اکو ویلے سندھی، فارسی، اردو تے پنجابی شاعری راہیں حق تے سچ داسنیہا عام لوکائی تیکر اپڑایا۔ سچل سرمست ہوراں دا اصل ناں میاں عبدالوہاب سی۔ آپ سچل دے ناں توں ای چھانے گئے تے ایہوناں شاعری وچ تخلص دے طور تے ورتیا۔ (۱)

حضرت سچل سرمست ہفت زبان شاعر سن۔ آپ نہ صرف موسیقی سُن دے شوقین سن سگوں اوہناں نوں ایس فن بارے ڈوگھی جانکاری وی سی۔ حضرت سچل سرمست بہتا ذکر، فکر تے مراقبہ وچ رہندے سن۔ پر آپ نے بہت ساریاں لکھتاں یادگار دے طور تے چھڑیاں۔ محمد اسلم رسولپوری لکھدے نیں:

”سندھی کلام میں آپ کے ابیات، کافیاں، دوہڑے، مرغ نامہ، وحدت نامہ، قتل نامہ اور مرغیے شامل ہیں۔ اردو میں تقریباً پچاس غزلیں ہیں۔ فارسی میں دیوان آشکارا (حضرت سچل سرمست فارسی میں آشکارا اور خدائی تخلص کرتے تھے) مثنویاں (دراز نامہ، وحدت نامہ، رہبر نامہ، گداز نامہ، وصلت نامہ، عشق نامہ، ساقی نامہ، تار نامہ) شامل ہیں۔ آپ کے سرائیکی کلام میں دوہڑے، کافیاں، سی حرفیاں اور نظم گھڑولی ملتی ہے“ (2)

سچل سرمست دا تعلق کلہوڑہ تے تالپور دورنال اے جیہڑا سندھی زبان تے ادب داسنہری دورنیا جاندا اے۔ ایس دور وچ سندھی زبان نے عام بول چال دیاں حداں توں نکل کے علمی تے ادبی زبان دا درجہ حاصل کیتا۔ سچل سرمست دے سہ وچ علم تے ادب نے بہت ترقی کیتی کیوں جے ایہہ افراطفری دا دور سی ایس لئی لوکاں سکون لئی تصوف وچ پناہ لئی۔ جے کہ سچل سرمست دے سندھی کلام بارے گل کیتی جاوے تاں ایس وچ نفی، اثبات، فنا تے بقا دارنگ اگھڑواں نظر آؤندا اے۔ ایہناں بھیداں نوں بیان کردے ہوئے اوہ فرید الدین عطار، محمود شبستری تے دوجے صوفیا دے رنگ وچ ڈب جاندا نیں۔ منصور دی آواز انا الحق توں متاثر ہو کے کہہ اٹھدے نیں:

دوستیء مجرمِ حقین، پرکیشنِ کسی قبیانِ حقین
مہندِ منسوبیء جی توں، منجھدِ معرکی میدانِ حقین
دیرِ صحتی ”کاسر“، تنہیں اسمِ مومن انسانِ حقین
جی توہیوئی سندسویجی، حیرتِ انجی مخیرانِ حقین
نہر ”انا الحق“ نہوہی، قبی سرمد میدانِ حقین
جی دم سبھا مین پانہنچو، توں دین، توں ایمانِ حقین
”سچو“ یکا یک، تنہیں، توں شمع، توں پیرانِ حقین

ترجمہ:

دم مارے یار نے کا پر ہو نہ سکے قربان
 رستہ اک منصوری ہے اور وہی ہے مرد کی شان
 ”انا سرّہ“ کے اسم سے ہوا ہے تو انسان
 دکھ سے حیرت ملے کہ جس سے تو ہوگا حیران
 آئے ’انا الحق‘ نعرہ مار کے آئے سر میدان
 تو جانے جب خود کو تب سے تو ہی دین ایمان
 شمع پتنگا جیسے پتو ہو جائیں یک جان (3)
 فیر اپنی ایسے بے خودی دے عالم وچ ایس طرح آکھ دے نیں:

”تون“ ہی ”سان“ تون“ لپیں ”مان“ لپاں ”تو“ سان،
 ”تون“ ہی ”آء“ سپینیں، ”لا“ موبودات ”نی“

ترجمہ:

”تو“ کو ڈھونڈوں ”میں“ کو ڈھونڈوں پاؤں ”تو“ ہی ”تو“
 ”تو“ اور ”یہ“ اور ”میں“ سب دیکھوں لا میں تھے موجود (4)
 سچل سرمست وحدت الوجودی نظریے دے قائل تے زبردست مبلغ سن۔ دو بے وحدت الوجودی
 صوفیاء وانگ سچل سرمست داننا سی پئی خدا دے سوا کسے دا وجود نہیں۔ علامہ شبلی نعمانی لکھدے نیں:
 ”علمائے ظاہر کے نزدیک تو توحید کے یہ معنی ہیں کہ ایک خدا کے سوا
 کوئی اور خدا نہیں، نہ خدا کی ذات و صفات میں کوئی اور شریک ہے لیکن
 تصوف کی لغت میں اس لفظ کے معنی بدل جاتے ہیں کہ خدا کے سوا اور
 کوئی چیز عالم میں موجود ہے ہی نہیں یا یہ کہ کچھ موجود ہے، سب خدا ہی
 ہے، اس کو ”ہمہ اوست“ کہتے ہیں۔“ (5)

آپ پنجابی شعر عموماً حالت وجد وچ آکھ دے سن۔ جیہڑے آپ دے مرید لکھدے رہندے
 سن۔ آپ دی وفات دے بعد آپ دے شعراں نوں گنیا گیا تے اک روایت موجب ۹ لکھ ۳۶ ہزار ۶
 سو شعر تے کافیاں ہوئیاں۔ حضرت سچل سرمست داسرائیکی کلام آپ دی وفات دے ۵۷ سال بعد کے

قلمی نئے دی بجائے لوکاں کولوں سُن کے جمع کیتا گیا۔ ایہوکارن اے پی ایس وچ کئی جگہ اُتے عروض دیاں غلطیاں پائیاں جاندیاں نیں۔ سرائیکی کلام وچ آپ نے دوہڑے، کافیاں، سی حرفیاں تے نظم گھڑولی کہی اے۔ بعض روایتاں موجب آپ نے آخری عمر وچ اپنا سارا کلام (بعض دے خیال موجب شطیجات) نوں ساڑ دتا۔

وحدت دا اقرار تصوف دا اک اہم مضمون اے جیہڑا سچل سرمستؒ ہوراں دامن پسند موضوع اے جیہنوں اوہناں وکھو وکھ طریقیاں نال نہ صرف سندھی سکوں پنجابی وچ وی دُہرایا اے۔ شفقت تنویر مرزاؒ ”سچل سرمست“ وچ لکھدے نیں:

تاب کنوں بے تاب میاں، میں تاب کنوں بے تاب
 نہ میں گویا نہ میں جو یا، نہ میں سوال جواب
 نہ میں خاکی نہ میں بادی، نہ میں اگ نہ آب
 نہ میں جتی نہ میں اُسی، نہ مائی نہ باپ
 نہ میں سُنی نہ میں شیعہ، نہ میں ڈوہ ثواب
 نہ میں شرعی نہ میں ورعی، نہ میں رنگ رباب
 نہ میں مُلاں نہ میں قاضی، نہ میں شور شراب
 ذات سچل دی کبھی چچھدا ئیں، نالے تاں نایاب (6)
 اک ہور تھاں فرماؤندے نیں:

بے رنگی تصویر مولا دی سو رنگ وچ سما یا ہے
 آپے گاتا، آپ بجاتا، آپ سمج بصیر
 کتھاں لیلیٰ، کتھاں مجنوں، کتھاں ٹینگر پیر
 کتھاں صاحب حکم چلیندا، کتھاں سڈیندا فقیر
 سچل ہر جا رنگ رانجھن دا حاجت نہیں تقدیر (7)

سچل سرمستؒ عالمگیر تے آفاقی شاعر نیں۔ آپ زبان، مذہب، رنگ، نسل، ذات پات، ادنیٰ تے اعلیٰ دی تفریق نہیں کردے سن۔ آپ ساریاں لئی سن تے سارے آپ دے لئی سن۔ آپ بہت ساریاں زبانوں تے عبور رکھدے سن۔ جدوں آپ نے دیکھیا کہ ہندوستان توں اڈ سندھ وچ وی بہت سارے

شاعر اُردو زبان وچ طبع آزمائی کر رہے نیں تاں آپ نے اپنے آفاقی سنیہ نوں عام لوکائی تیک اپڑان لئی اُردو زبان نوں وی اظہارِ ذریعہ بنایا۔ موہن لعل پریکی اپنی تصنیف ”سچل سرمست اور اُن کی اردو شاعری“ وچ وحدت الوجود دے پتے در پتے مسئلے نوں سچل سرمست دے لفظاں وچ ایس طرح بیان کردے نیں:

زمیں پر کیا فلک پر کیا دگر کیا عرش و کرسی پر دروں بیروں، ہمہ جا تو کلی جا بجا ہو گا
ہو الاول، ہو الآخر، ہو الظاہر، ہو الباطن یہاں بھی وہ وہاں بھی وہ سچل پھر تو کجا ہو گا (8)
سچل سرمست دے وحدت الوجود دی سنیہ نال لبریز شعر ملاحظہ ہوں:

مرا تو کام تھا اس ہادی و رہبری صورت سے اسی صورت کا میں نے ہر جگہ دیدار دیکھا تھا
برابر ہیں بہر جا جس طرح سورج کی یہ کرنیں بہر مظہر اسی انداز سے انظار دیکھا تھا (9)
صوفیاء کرام دا نظریہ اے پئی عشق مُرشد، عشق الہی حاصل کرن دی پہلی پوڑھی اے۔ مُرشد
دی محبت ای زندگی دا حاصل اے۔ ایہو وجہ اے پئی سچل سرمست دے کلام وچ بار بار مُرشد دی محبت دا
ذکر ملدا اے۔ شفقت تنویر مرزا لکھدے نیں:

”سچل سرمست کے بزرگوں میں سے سچل کے لیے جو سب سے زیادہ
واجب الاحترام بزرگ تھے۔ وہ یہی خواجہ محمد حافظ عرف صاحب ڈنہ
تھے۔ اس کے بعد خواجہ عبدالحق کا مقام آتا ہے۔ سچل کے دل و دماغ
پر خواجہ محمد حافظ چھائے رہے۔ اس لیے ان کی شاعری پر بھی خواجہ کے
افکار کے گہرے سائے ہیں۔“ (10)

درحقیقت ایس جگ دی ینہہ عشق اُتے رکھی گئی جس دی چنگاری نال ای جستجو تے تلاش دا عمل
جاری اے۔ ایہو عشق دا جذبہ سچل سرمست ہوراں دی سندھی شاعری وچ وی نظر پیدا اے۔ ونگی دے
طور تے شعر ملاحظہ ہووے جس وچ عشق مجاز وچ حقیقت دارنگ ملدا اے:

کوڑیہیں قربانی، تیان هوت پنہونء تان
ساہ سرب صدفی کریان، سندن مہمانی

ترجمہ:

ہوت پنوں پر لاکھوں بار میں ہو جاؤں قربان
صدقے کر دوں ہر اک سانس کو وار دوں اس پر جان (11)

ساجن دی چاہت ای جیون دا اصل مقصد اے ایس پوری کائنات نوں اوہو بندہ تسخیر کر سکدا
اے جیہڑا اپنے سر جہار نوں پالوے۔ پچل سرمست آکھدے نیں:

مارگ مٹاھون ٹیو، مارگ چترھی کیر؟
ساپچی سات سویر، جانی مارگ تھی مری

ترجمہ:

منزل کیسی اونچی ہے کوئی اس تک کیسے جائے

سانجھ سویرے ساجن ڈھونڈے وہ منزل کو پائے (12)

پچل سرمست دے پنجابی کلام وچ عشق حقیقی دے راہ وچ آؤن والیاں سلوک دیاں ساریاں
منزلاں تے تصوف دے درجے ملدے نیں۔ آپ دا عشق مُرشد توں شروع ہو کے عشق رسول ﷺ
تے فیر فنا فی اللہ دے مقام تک اپڑدا اے۔ ایس سلسلے وچ شعر ملاحظہ ہوں:

ہادی مہدی مرشد میڈا قادریہ ہے کامل

عارف عبدالحق ہر دم نال مریداں شامل

مہدی شاہ مُربی میڈا رہبر واہ ڈسیندا

حق محقق مستی مئے دی بے شک او بخشید (13)

سلوک دے مرحلیاں وچ اہم ترین عشق رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اے، ایس توں لنگھے بغیر
کوئی بندہ اصل باللہ نہیں ہو سکدا۔ حضرت پچل سرمست دے کلام وچ رسول اکرمؐ نال محبت دا ذکر
ملدا اے:

گل نیاں دا سرتاج محمدؐ ”بحر عرف“ امواج محمدؐ

”قاب قوسین او ادنیٰ“ شرف شبِ معراج محمدؐ

اُمت تیری کیوں غم کھاوے جیں دی تیکوں لاج محمدؐ

پچل کون غم کوئی ناہیں کیتا لایحتاج محمدؐ (14)

عشق الہی سلوک دی آخری منزل اے۔ اک صوفی جس ویلے فنا فی اللہ دے مقام تے اپڑدا
اے تے اوس نوں اپنے سوا کوئی نظر نہیں آؤندا۔ ایہو وجہ اے کہ حسین بن منصور حلاج نے ”انا الحق“ دا
نعرہ بلند کیتا، بایزید بسطامی نے ”سبحانی ما اعظم شانی“ دا ورد کیتا تے جنید بغدادی نے دروازے تے

کھلو کے مکان توں جواب دتا ”گھر وچ سوائے خدا دے کوئی موجود نہیں“ سچل سرمست اپنے کلام وچ عشق الہی دا ذکر کردے نیں:

نہ میں تسبیح کڑکا کیتا نہ میں رُہد عبادت
نہ میں زیر زبر دا کیتا نہ میں تقویٰ اطاعت
سچل دا تھیا بخت سولایا جو کیتی عشق امانت (15)

سچل سرمست ہوراں نوں ایہہ امتیازی وصف حاصل اے پئی ایہناں دے عاشقانہ موضوعات وچ الہی اسرارں دے بیان دے نال تصوف دا رنگ اگھڑواں اے۔ سچل سرمست جدوں عشق حقیقی دے رنگ وچ رنگ جاندے نیں تے ایہناں نوں اپنے سامنے کائنات دے ذرے ذرے وچ خدائی جلوہ نظر آؤندا اے۔ خالد سلیم آغا ”منتخب کلام سچل سرمست“ وچ اوہناں دا کلام بیان کردے نیں:

دوزخ بہشت دے ڈے نہ ڈر کے
اھے بھو اساں کنوں بھگے بھگے
باب برہ دا کوئی نہ پڑھدائیں
کاغذ رکھدائیں بگے بگے
ملاں دی دوڑ مسیتی تائیں
عشق دی منزل اگے اگے
چو ہے مسکین نمانا
توہ تینڈے نال تگے تگے (16)

حسن نال انسان دا ازلی تے ابدی رشتہ اے۔ ایہو کارن اے پئی بندے نے کائنات دے ازلی حسن نوں تلاش کرن دی کوشش کیتی تے عشق دی شمع نوں روشن رکھیا اے۔ دراصل شاعری حسن تے عشق پاروں جنم لین والے جذبیاں دے اظہار داناں اے۔ تصوف دا علم عشق دی بدولت ای حاصل ہو سکدا اے۔ سچل سرمست حسن تے عشق دی منزل اُتے اپڑ کے پیار تے محبت دے احساس وچ ڈُب جاندے نیں۔ ایہو رنگ اوہناں دی شاعری وچ نظر آؤندا اے:

کاگانے یہ خبر سنائی یار مرے گھر آئے گا
آئے گا دل جائے گا پھر تجھ کو برہا بچھائے گا
یار مرا غیور ازل سے عاشق کو آزمائے گا
پہلے اپنا مکھ دکھا کر پھر سے ہجر اڑائے گا

دم دم دوست دلاسا دے کر غم کا جام پلائے گا کس دن آپ دکھائے گا پھر کس دن آپ چھپائے گا
 سچل تجھ کو دلبر اپنا خود دیدار دکھائے گا جب تب اوّل آخر سا جن پاؤں تیرے درپائے گا (17)
 سچل سرمست عشق دی جس مستی تے سرشار سن ایہہ کوئی روایتی عشق نہیں اے سگوں ایہہ اک
 ایسی آتش اے جیہڑی صرف معرفت حق دا جلوہ دیکھن نال ای سکون حاصل کردی اے۔ ایس منزل
 وچ قربانی دین نال ہی سکون ملدا اے۔ سچل سائیں دے کجھ شعر ملاحظہ ہون جنہاں وچ عشق دی
 اہمیت تے عاشق دی حالت دا ذکر ملدا اے:

بہتر ہے ایسی زندگی، بن عشق ہے شرمندگی، بن عشق ہے شرمندگی، بہتر ہے ایسی زندگی
 جس کو صنم کا درد ہے، رویت اُسی کی زرد ہے اس اُس جگت سول مردے صف عاشق میں مرد ہے
 عاشق وہی جس غم ہوا، دونوں جگت اک دم ہوا دن رین اس ماتم ہوا آنکھوں سے آب اگم ہوا
 برہا جو ہے بدنام ہے، باطن سے کاسی کام ہے نے چین نے آرام ہے، وہ واہ اُس ماتام ہے (18)
 سچل سرمست نے اپنی ذات اُتے گوہ کرن مگروں دسیا کہ جد تیک اپنی ذات دی نفی نہ کیتی
 جاوے خود نوں پچھانیا نہیں جاسکدا۔ خود نوں پچھانن دے بعد ای معرفت الہی دا حصول ممکن اے
 ۔ ذات حقیقی دا جلوہ بندے دے اندر موجود اے۔ اجیہی صورت وچ اپنا وجود مٹان نال صرف
 ذات حقیقی قائم رہے گی، جدوں اوہ خود نہیں رہوے گا تے منصور حلاج تے سچل سرمست دی طرح
 نعرہ انا الحق بلند کرن لگے گا۔ خود شناسی بارے سچل دی غزل دے ایہہ کجھ شعر بہت اہمیت دے
 حامل نیں:

تو اپنی قدر پہچان سپہ سالار ہو گا توئی اندر، توئی باہر ہمہ اظہار تو ہو گا
 عجب ہے بات باطن کی سنو باگوش دل منکر یقیں کے دشت پہنچا تو سب اسرار تو ہو گا
 مٹا دے وادی دل سے دوئی دیدار کی دھن میں طلب جس کو کیا تو نے وہی تکرار تو ہو گا
 گر تو قدرِ نعمت سے رہا غافل تو رہنے دے مگر جب خود کو پہچانا سدا سردار تو ہو گا
 رموزِ ”بسمع بصر“ تحقیق میں جو پہچانا تعجب کیا یہ سچ تو ہے یکا یک یار تو ہو گا
 سچل کی ذات ہے معلوم جو سمجھا وہی ہے تو نہیں کوئی دوسرا دلبر، وہی دلدار تو ہو گا (19)
 سچل سرمست عجیب کیفیات نال دوچار نظر آؤندے نیں۔ کدی عاشق بن کے خود نوں
 بھلا کے محبوب نوں تلاش کردے نیں، کدی وحدانیت دا راز معلوم کر کے وحدانیت وچ کھو

جانے نہیں، کدی اپنی اعلیٰ شان معلوم کر کے حیرت دا اظہار کر دے نہیں۔ کدی سارے بنی نوع انسان نوں خود شناسی لئی معرفت دا علم دیندے نہیں۔ کدی اپنی حقیقت تے اصلیت نوں پہچان کے مستی دے وچ آ کے حق تے وحدت دی آواز بلند کر دے نہیں۔ سچے عاشق کدی فنا نہیں ہوندے اوہ خود نوں مٹا کے ”فنا فی اللہ“ دے مرتبے اُتے اپڑ کے ہمیش دی حیاتی پالیندے نہیں۔ اپنے اصل نال ملن دی لگن بندے نوں بے چین کیتی رکھدی اے جس دا ذکر پچل سرمست اپنی سندھی شاعری وچ کر دے نہیں:

ہیم نکری تانلو، ہاٹی کیئن کیان؟
ویٹی ڈک ڈدیان، پرین دی ۛ پرڈیہم

ترجمہ:

نکل گیا ہے قافلہ کیا تدبیر کروں

میں پردیسن ہو گئی بن بیتیم دکھ بھروں (20)

حضرت سچل سرمست دے پنجابی کلام وچ سلاست، روانی، موسیقیت پوری شدت نال موجود اے۔ حضرت سچل سرمست ہوراں داسویتی نال لگاؤ ہون کارن اوہناں نے جو کافیاں وی آکھیاں اوہ سُر اں دی چنگی ورتوں نوں ظاہر کردیاں نہیں۔ سچل سرمست دی ”سُر آسا“ دے سرنانویں پیٹھ اک کافی ویکھو جس وچ ہجری کیفیت جھلکدی اے:

سُر آسا

آنگن اساڈے یار، آویں آویں، ولے دلدار

راتیاں ڈینہاں تیڈے کارن، روواں زاروزار

درد مند اں دی دل کوں دلبر، لگڑی سنوں تے لفار

کئی عاشق کیتے بیراگی، تیڈے حُسن ہزار

سینے اندر یار سچل دے، تن من تیڈی تار (21)

صوفیائے کرام نے جتھے مذہبی رواداری دا درس دتا اے اوہناں انسان دوستی داسنیہا وی لوکاں تیک اپڑایا اے۔ حضرت سچل سرمست انسان دوستی دے علمبردار سن آپ رنگ، نسل تے مذہبی فرقیوں دی ننڈیا کر دے ہوئے سارے بندیاں نوں برابر سمجھدے سن۔ فرماؤندے ہیں:

”سچو“ سارو سچ ٿيو، منجهان ڪثرت ڪل
 الف مئون آدم ٿيو، ڪري هنگامون هل،
 هندو مومن سو ٿيو، پول نه بي ڪنهن ٿيل،
 ”خلق الاشياءَ فهو عينها“ اهو ان عمل،
 تڄ ڪلاڻي ڪل، مرمار ٿئي منصور جان

ترجمہ:

سچو سارا سچ ۽ گل ڪثرت کا رنگ
 الف آدم ساز ۽، هنگامے رنگ برنگ
 هندو مومن، بھول نہ، سبھی ہیں اس کے ڈھنگ
 آپ بنائے اور دیکھے، سیکھ اسی کے ڈھنگ
 بن جا پھول گلاب کا منصوری تیرا سنگ (22)

ذات پات دی ننڊیا کر دے ہوئے پنجابی کلام ملاحظہ ہووے:

نہ وت ہندی سندھی شامی نہ وت زنگی رومی

سچل کتھ نہیں کوئی پیدا ہویا وچ معدومی (23)

سچل سرمست دے کلام وچ سادگی تے روانی اے جیویں کہ ڈاکٹر جمیل جالبی اپنی تصنیف
 ”تاریخ ادب اردو“ وچ لکھدے نیں:

”سچل سرمست کے اردو کلام کی ایک اہم خصوصیت یہ ہے کہ وہ اپنی

بات کو سادگی سے بیان کرنے پر قدرت رکھتے ہیں۔“ (24)

سچل سرمست دے کلام وچ سادگی تے روانی دا عنصر اگھڑواں اے۔ اوہناں نے جدائی، انتظار،

بے قراری تے فراق دی کیفیت نوں سوہنے تے سادے ڈھنگ وچ پیش کیتا اے۔ ملاحظہ ہووے:

مجھ کو فنا کرے گی جاناں تیری جدائی

فرقت میں تیری در در کرتا ہوں میں گدائی

تیرے فراق سے میں دیوانہ بن چکا ہوں

مجھ کو ہوئی ہے حاصل اُلفت میں جگ ہنسائی

دو چار دن کا میلہ دو چار دن فراقی
 سیکھی کہاں سے تو نے یہ رسمِ آشنائی
 واپس دے دل سچل کا کوچہ میں جو پڑا ہے
 سینے پہ اُس کے نوبت اُلفت نے ہے بجائی (25)

سچل سرمستؒ نے اپنی شاعری وچ اچھی زبان ورتی اے پئی طالب علم دینی علوم نوں عربی تے فارسی دی بجائے سندھی زبان وچ وی بہت سوکھ نال سمجھ سکے۔ سندھی شاعری وچ شاہ عبداللطیف بھٹائیؒ جس طرح ’وائی‘ دے موجد منے جاندے نیں ایسے طرح سچل سرمستؒ ’کافی‘ دے موجد سمجھے جاندے نیں۔ سچل سرمستؒ نے کافی نوں بلندی تے اُڑایا۔ کافی بہت عرصے توں سندھ وچ موجود سی پر دکھو دکھو رائے تے مطالعے مگروں ایہہ سٹہ نکلا اے پئی سندھی کافی دے صحیح موجد سچل سرمستؒ نیں۔ حکمران تے پیر خاندان نال تعلق رکھن دے باوجود آپ سادہ طبیعت تے محبت ورگیاں بُیادی صفتاں دے مالک سن۔ برصغیر دے اندر تے باہر دے مکاں وچ جتھے جتھے صوفیاء موجود سن اوہناں دی اک سانجھی خوبی لمبا سفری۔ پر حضرت سچل سرمستؒ حافظ شیرازی دے نیڑے سن جیہناں نے آکھیا:

”نمی دہند اجازت مرا بہ سیر و سفر
 نسیم خاکِ مُصلیٰ و آبِ رُکنا باد“

بھانویں اوہناں نے لمبے سفر اں وچ حیاتی نہیں لنگھائی پر اوہناں دا مشاہدہ بہت ڈونگھ سی۔ اوہناں دے دور وچ ہفت زبان ہونا کوئی معمولی اعزاز نہیں سی۔ حضرت سچل سرمستؒ نے اپنی شاعری وچ فطرتی جذبے، ڈونگھے مشاہدے تے تجربے نوں بیانیا اے۔ اوہناں اپنے کلام (سندھی، پنجابی تے اردو) وچ اپنے نظریات نوں بہت سوہنے ڈھنگ نال پیش کیتا اے۔ اوہناں اپنے نظریات نوں عام شاعراں دی طرح ایس ڈھنگ نال نہیں بیانیا جیویں اپنے خیالات دی واعظاں دے انداز وچ تبلیغ کر رہے ہوں۔ اوہناں دی شاعری نال ساڈے سامنے اجیے خود مست انسان دا تصور اُبھرا اے جیہڑا خود کلامی وچ مصروف ہووے تے ایس خود کلامی وچ اوس دے نظریات ایس سوہنے انداز نال سُنن والیاں دے کناں تیک اپڑدے نیں کہ اوہ اپنے آپ نوں ایس دے اثر توں نہیں بچا پاؤندا۔ حضرت سچل سرمستؒ دے نظریات وچ انسان دوستی، کرودھ نال نفرت، مذہبی رواداری، خودی دا مثبت تصور، ستاریاں اُتے کمند پاؤن دا جذبہ تے روشن مستقبل اُتے یقین بنیادی موضوعات نیں۔ ایس توں اڈ حسن

تے عشق، ہجرتے وصال دا ذکر وی بہت پُر اثر ڈھنگ وچ کیتا گیا اے۔ آپ دے کلام دیاں خوبیاں وچ سب توں اہم مجازی عشق دے ذریعے حقیقی عشق دا درس دینا اے۔

حوالے

- 1- حیدر سندھی، ڈاکٹر، پروفیسر، سندھی زبان و ادب کی تاریخ، (اسلام آباد: مقتدرہ قومی زبان، 1999ء)، 175۔
- 2- محمد اسلم رسولپوری، سچل سرمست، (ملتان: بزمِ ثقافت، 1976ء)، 12۔
- 3- شفقت تنویر مرزا، سچل سرمست، (اسلام آباد: لوک ورثہ اشاعت گھر، 1987ء)، 88-89۔
- 4- اوہی، 72-73۔
- 5- علامہ شبلی نعمانی، سوانح مولانا روم، (لاہور: مجلس ترقی ادب، 1961ء)، 217-218۔
- 6- شفقت تنویر مرزا، سچل سرمست، 250۔
- 7- اسلم رانا، ڈاکٹر، سچل سرمست احوال، آثار تے سرائیکی کلام دا معروضی تجزیہ، 64۔
- 8- موہن لعل پری، سچل سرمست اور اُن کی اردو شاعری، 126-127۔
- 9- اوہی، 127۔
- 10- شفقت تنویر مرزا، سچل سرمست، 12۔
- 11- اوہی، 94-95۔
- 12- اوہی، 112-113۔
- 13- محمد اسلم رسولپوری، سچل سرمست، (ملتان: بزمِ ثقافت، 1977ء)، 14۔
- 14- شفقت تنویر مرزا، اکھیا سچل سرمست نے، 68۔
- 15- محمد اسلم رسولپوری، سچل سرمست، 15۔
- 16- خالد سلیم آغا، منتخب کلام سچل سرمست، (نیر پور: چیئر شاہ لطیف یونیورسٹی، 1993ء)، 104۔
- 17- موہن لعل پری، سچل سرمست اور اُن کی اردو شاعری، 122۔
- 18- نبی بخش خان بلوچ، ڈاکٹر، سندھ میں اردو شاعری، (لاہور: مجلس ترقی ادب، 1978ء)، 82۔

- 19- موہن لعل پری، سچل سرمست اور اُن کی اردو شاعری، 129۔
- 20- شفقت تنویر مرزا، سچل سرمست، 104-105۔
- 21- شفقت تنویر مرزا، اکھیا سچل سرمست نے، 140۔
- 22- شفقت تنویر مرزا، سچل سرمست، 80-81۔
- 23- محمد اسلم رسولپوری، سچل سرمست، 19۔
- 24- جمیل جالبی، ڈاکٹر، تاریخ ادب اردو، (لاہور: مجلس ترقی ادب، 1975ء)، 692۔
- 25- نبی بخش خان بلوچ، ڈاکٹر، سندھ میں اردو شاعری، 80۔

